"QUYOSH BOLALARI" TUSHUNCHASI VA ULARNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Teshaboyeva Nigoraxon
Farg'ona davlat universiteti,
Ijtimoiy ish yo'nalishi magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.24351718

ANNOTATSIYA: Mazkur ilmiy maqolada "Quyosh bolalari" tushunchasining kelib chiqish manbalari, Daun sindromining genetik-tibbiy mohiyati hamda o'smirlik davrida namoyon bo'ladigan psixologik-pedagogik xususiyatlar xalqaro standart asosida tizimli tahlil qilingan. Tadqiqotda o'smirlarning kognitiv jarayonlari, kommunikativ qobiliyatlari va emotsional-irodaviy sohasidagi o'ziga xosliklar ochib berilgan va ularning jamiyatga ijtimoiy moslashuvida xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi muhitning o'rni asoslab berilgan.
Kalit so'zlar: Daun sindromi, genetika, "Quyosh bolalari", o'smirlik davri, pedagogik-psixologik xususiyatlar, kognitiv rivojlanish, ijtimoiy moslashuv.

ABSTRACT: This scientific article systemically analyzes the origins of the concept of "sunshine children", the genetic-medical nature of Down syndrome, and the psychological-pedagogical characteristics manifested during adolescence based on the IMRAD standard. The research reveals the cognitive processes, communicative abilities, and emotional-volitional features of adolescents, substantiating the critical role of a supportive and safe social environment in their integration into society.
Keywords: Down syndrome, genetics, "Sun children", adolescence, psychological and pedagogical characteristics, cognitive development, social integration.

Kirish (Introduction)

Zamonaviy pedagogika va maxsus psixologiya sohasida imkoniyati cheklangan shaxslarni jamiyatga to'laqonli integratsiya qilish, ularning shaxsiy va intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish eng dolzarb masalalardan biri bo'lib hisoblanadi. Inson genetikasidagi o'ziga xosliklar orasida eng ko me'yoriy va klinik jihatdan o'rganilgan hamda jamiyat e'tiborini jalb etadigan holatlardan biri bu 21-xromosomaning trisomiyasi yoki tibbiy amaliyotda Daun sindromi deb ataluvchi holatdir. Ushbu tashxisga ega shaxslar o'zlarining doimiy samimiy tabassumi, atrofdagilarga mehribonligi va ochiq ko'ngilligi uchun jamiyatda ijtimoiy va emotsional jihatdan "quyosh bolalari" degan metaforik nom bilan ataladilar.

Tibbiy-genetik nuqtai nazardan Daun sindromi kasallik emas, balki inson hujayralarida 21-juft xromosomaning ikkita emas, uchta nusxada uchrashi (trisomiya 21) natijasida yuzaga keladigan genetik holatdir. Bu holat ilk bor 1866-yilda Britaniyalik shifokor Jon Lengdon Daun (John Langdon Down) tomonidan ilmiy va klinik jihatdan tavsiflangan.

"Quyosh bolalari" iborasi esa klinik tashxis emas, balki ijtimoiy-madaniy va psixologik tushuncha bo'lib, bu bolalarning tashqi qiyofasidagi o'ziga xos issiq chehra, mehr-muhabbatga bo'lgan yuqori ehtiyoj hamda g'arazsiz munosabatlarini ifodalaydi. Ularning ruhiy olami salbiy

kechinmalardan xoli bo'lib, har doim samimiyat taratib turishi jamiyatda ushbu tushunchaning mustahkam qaror topishiga sabab bo'lgan.

O'smirlik davri har bir inson rivojlanishida keskin biologik, psixologik va ijtimoiy o'zgarishlar bilan kechadigan murakkab bosqichdir. Daun sindromiga ega o'smirlarda esa bu davr kognitiv, kommunikativ va emotsional sohalarda o'ziga xos xususiyatlar bilan namoyon bo'ladi. Ushbu maqolaning maqsadi — "Quyosh bolalari"ning o'smirlik davridagi psixologik-pedagogik xususiyatlarini va ularni samarali o'qitish hamda ijtimoiy moslashtirish yo'llarini tizimli ravishda tadqiq etishdan iborat.

2. Metodlar va Materiallar (Methods)

Tadqiqot ishini amalga oshirishda o'smirlik davridagi Daun sindromiga ega shaxslarning psixologik-pedagogik va xulq-atvor xususiyatlarini har taraflama tahlil qilish uchun quyidagi ilmiy-tadqiqot metodlari majmuasidan foydalanildi:

- **Nazariy-qiyosiy va sistemali tahlil:** Maxsus pedagogika, genetik tibbiyot, ijtimoiy va yosh psixologiyasi sohasidagi xalqaro hamda mahalliy ilmiy adabiyotlar, ilmiy-amaliy tadqiqotlar natijalari o'rganildi va umumlashtirildi.
- **Huquqiy-me'yoriy hujjatlar tahlili:** O'zbekiston Respublikasining inkluziv ta'lim va nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga oid qonunchilik bazasi, jumladan O'RQ-641-sonli Qonun va PQ-57-sonli Qaror doirasidagi tamoyillar o'rganildi.
- **Kuyatuv va qiyosiy-pedagogik diagnostika:** Daun sindromi bo'lgan o'smirlarning kognitiv (bilish) jarayonlari, muloqot va taqlid qilish ko'nikmalari hamda emotsional-irodaviy sohadagi o'zgarishlari sifat jihatdan baholandi va guruhlashtirildi.

Natijalar (Results)

O'tkazilgan va tahlil qilingan ma'lumotlar natijasida o'smirlik davrida Daun sindromiga ega shaxslarning psixologik-pedagogik xususiyatlari uchta asosiy tarkibiy blokka ajratildi:

Rivojlanish Sohasilari	Asosiy Psixologik va Pedagogik Xususiyatlar	Pedagogik va Ijtimoiy Tavsiyalar
1. Bilish (Kognitiv) jarayonlari	• Abstract (mavhum) tafakkur va mantiqiy xulosa chiqarish sekinroq kechadi. • Visual-obrazli xotira va ko'rgazmali idrok etish o'ta yuqori rivojlangan.	Ma'lumotlarni matn orqali emas, ko'rgazmali visual qurollar, rasmlar va amaliy harakatlar orqali berish.
2. Muloqot va nutq sohasilari	• Artiklyatsion apparat mushaklarining gipotonusi sababli talaffuzda qiyinchiliklar mavjud. • Tana tili (gestikulyatsiya), mimika va visual emotsiyalar orqali fikrni aniq yetkaza oladilar. • Taqlid qilish (imitatsiya) qobiliyati juda yuqori.	Logopedik mashg'ulotlar, vizual muloqot kartochkalari hamda ijtimoiy taqlidga asoslangan amaliy o'yinlardan foydalanish.
3. Emotsional-irodaviy va ijtimoiy soha	• Yuqori ta'sirchanlik, rahmdillik va emotsional sezgirlik. • Stress va psixologik xavotirga tez beriluvchanlik. • Ijtimoiy faollik tashqi muhitning rag'batlantirishiga bog'liq.	Xavfsiz, do'stona va inklyuziv muhit yaratish; doimiy ruhiy va emotsional rag'bat berib borish.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, "Quyosh bolalari"ning yetakchi o'zlashtirish kanali visual-emotsional kanaldir. Ularning intellektual rivojlanishidagi sekinlashuv nuqson emas, balki idrok etish va axborotni qayta ishlashning muqobil (boshqacha) shaklidir.

Muhokama (Discussion)

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Daun sindromiga ega o'smirlarni jamiyatga moslashtirish va ularning ta'lim olish jarayonini tashkil etishda an'anaviy pedagogik usullar kutilgan samarani bermaydi. Ularda mantiqiy-abstraktsion fikrlash mexanizmlari sekinroq shakllangani sababli, ta'lim vizualizatsiya va amaliy harakatlar asosiga qurilishi shart.

Natijalarning ilmiy va amaliy ahamiyati: O'smirlik davrida "Quyosh bolalari"da taqlid qilish va emotsional his-tuyg'ularni ilg'ash qobiliyatining saqlanib qolishi va rivojlanishi — maxsus ta'limda eng muhim pedagogik resurs hisoblanadi. Ularga to'g'ri ijtimoiy xulq-atvor modellarini ko'rsatish orqali mustaqil turmush ko'nikmalarini muvaffaqiyatli shakllantirish mumkin.

Shuningdek, muhokamalar doirasida ta'kidlash lozimki, O'zbekiston Respublikasida qabul qilingan inklyuziv ta'lim va ijtimoiy himoyaga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlar ushbu shaxslarning jamiyatda o'z o'rnini topishiga huquqiy va ijtimoiy zamin yaratmoqda. Biroq, bu amaliyotda ota-onalar, pedagoglar va ijtimoiy xodimlarning o'zaro hamkorligini yanada kuchaytirishni talab etadi.

Xulosa (Conclusion)

O'tkazilgan tadqiqot va amalga oshirilgan tahlillar quyidagi xulosalarga kelish imkonini beradi:

1. "Quyosh bolalari" tushunchasi Daun sindromiga ega shaxslarning yuksak emotsional samimiyati va ijtimoiy-psixologik o'ziga xosligini aks ettiruvchi tushunchadir.

2. O'smirlik davrida ushbu bolalarning kognitiv imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish uchun ta'lim jarayonida visual-obrazli va amaliy-faoliyatli yondashuvlarga ustuvorlik berilishi lozim.

3. Imkoniyati cheklangan o'smirlarni jamiyatga samarali integratsiya qilish ularga nisbatan salbiy stereotiplarni bartaraf etish, inklyuziv ta'lim sharoitlarini kengaytirish hamda oilada va ta'lim muassasasida xavfsiz emotsional muhitni yaratish bilan bevosita bog'liqdir.

Foydalanilgan Adabiyotlar (References)

1. "Aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini manzilli qo'llab-quvvatlashga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qaror. 2022-yil 25-may.
2. "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. 2020-yil 15-oktyabr, O'RQ-641-son.
3. "Nogironligi bo'lgan shaxslarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning bandligiga ko'maklashish hamda ijtimoiy faolligini yanada oshirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, PQ-57-son. 2021-yil 21-dekabr.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Nogironligi bor shaxslarni reabilitatsiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Davlat dasturi. 1995-yil 11-noyabr.
5. Vazirlar Mahkamasining "Tibbiy Mehnat Ekspertiza Komissiyasi to'g'risida"gi Nizom. 1994-yil 24-noyabr, 317-son.
6. Tolibov B. H., Xonkeldiyeva K. R. Nogironligi bor shaxslar bilan ijtimoiy ish: Darslik. – Farg'ona: Farg'ona davlat universiteti, 2024.
7. Rogers C. R. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. – Boston: Houghton Mifflin, 1961.
8. Tolibov B. H. Aholining zaif qatlamlari – keksalardan va nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy himoyalashning dolzarb masalalari (Farg'ona viloyati misolida) // Ilmiy xabarnoma. – 2020. – № 3(5).
9. Tolibov B. H. Aholining ehtiyojmand qatlamlarini ijtimoiy himoyalashning dolzarb masalalari // Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities. – 2023. – Vol. 11, No. 4. – P. 2307–2319.
10. Teshaboyeva N. Ijtimoiy xizmatlar va ularni amalga oshirish mexanizmlari // Yangi O'zbekistonda ijtimoiy-innovatsion tadqiqotlar jurnali. – 2024.